

Sosiokulttuurista vanhustyötä paikantamassa

Väitöstutkimukseni on tutkimus sosiokulttuurisesta vanhustyöstä. Miksi sitten kiinnostuin vanhoista ihmisistä ja heihin liittyvästä tutkimuksesta? Jo pienenä olin varsin paljon tekemisissä oman ukkini ja mummini kanssa. Valitettavasti toinen ukkini (äidin isä) oli jo ehtinyt kuolla muutamaa vuotta ennen syntymääni ja toinen mummini (isän äiti) kuoli muutaman päivän päästä syntymästani, en tiedä, ehtikö minua nähdä. Näinhän monesti tuntuu käyvän: kun sukuun syntyy uusi jäsen, joku vanhemmasta päästä kuolee.

Elossa olevien isovanhempieni kanssa olin monenlaisissa tekemisissä. Ukki (isän isä) tuli meillä käymään usein ja teki meille lapsille ”sel-satuusia”. Se oli hieman makeutettua kerma-vaahtoa, mikä sisälsi erilaisia hedelmiä lohkotuna, ainakin omenia, banaaneja ja appelsiineja. Tarvikkeet ukki toi aina tullessaan, vaikka usein kävelikin meille muutaman kilometrin matkan, oikopolkua, reppu selässään. Ukilla ei ollut autoa. Ostipa ukki meille lapsille myös joululahjaksi pienen sähköharmoonin, jolla opettelimme soittamaan tai ainakin tapailimme tuttuja kappaleita. Näitä olivat muun muassa *Emma* (”Oi muistatkos Emma sen kuutamoiillan...”) ja *Metsäkukki* (”Metsään on tullut jo syys...”). Ukki itse osasi soittaa huuliharppua. Harmiksemme ukki kuoli jo melko varhain, vähän yli 70-vuotiaana. Taisin olla silloin vasta ekaluokkalainen. Vähän myöhemmin ukin kuoleman jälkeen muutimme siihen pieneen taloon, missä ukki oli asunut.

Mummi (äidin äiti) asui lähellä ala-asteen koulua. Niinpä vierailin hänen luonaan usein, ollen siellä yötäkin. Mummi teki hyviä korppuja jo hieman kuivahtaneesta pullasta

sekä lanttukukkoja leivinuunissa. Aamulla kouluun lähtiessäni sain kahvia hienosta Myrna-kupista ja mummilli aina kullannäköisessä rasiassa olleita pipareita ja ässiä. Mummilli oli kirjahyllyssä kiinnostava kirja *Tiedon pikkujättiläinen*, jonka sivuja selasin ihmetyksen vallassa ja opin sieltä monta asiaa, esimerkiksi mitä eroa on intialaisella ja afrikkalaisella norsulla ja miten kirjoitetaan viestejä morsenaakkosilla. Mummin kirjahyllyssä oli myös täytettyjä pieneläimiä; metsästys oli samassa taloudessa asuvan enoni harrastus.

Mummi oli tehnyt koko elämänsä raskasta työtä ja kasvattanut kymmenen lasta; synnyttänyt kylläkin yksitoista, mutta yksi päätyi enkelilapseksi kuoltuaan keuhkokuumeeseen jo pienenä. Mietin lapsena, että mummi oli kyllä erikoinen, kun oli saanut kahdet kaksosetkin. Mummi osasi myös hassutella, olla huumorintajuinen. Monesti hän näytti meille lapsille, miten tanssitaan *Kebruuvalsia* (”Kehrää, kehää tyttönen, huomenna saat sinä sulhasen...”). Veljeni rippijuhlissa otetussa valokuvassa hän näytti aivan Englannin kuningataräidiltä hienoine kukkamekkoineen ja lierillisine hattuihineen. Mummini oli syntynyt samana vuonna kuin Kekkonen. Mummini saimme pitää pitempään; hän eli muutamaa päivää vaille 93 vuotta.

Näillä kokemuksilla on varmasti ollut vaikutusta hakeutumiseeni sosiaali- ja terveysalan koulutuksiin ja erityisesti vanhustyöhön. Olen tehnyt sosiaali- ja terveysalan työtä ikäihmisten parissa kodinhoitajana ja lähihoitajana. Myöhemmin olen tavannut vanhoja ihmisiä myös sosiaalityöntekijänä, sosiaalityön esimiehenä ja nyt viimeisimpänä sosiaalityön palvelu-

linjaohjajana. Muistot omista isovanhemmistani sekä monenlaiset kokemukset vuosien varrella erilaisista vanhustyön työpaikoista ovat johdattaneet minut myös tekemään tutkimusta vanhustyöstä.

Väitöstutkimuksessani olen tarkastellut sosiokulttuurista vanhustyötä erilaisissa vanhus- asumisympäristöissä/vanhustyön toimintaympäristöissä. Puhun pääsääntöisesti vanhus- asumisympäristöistä, koska painotan iäkkäiden ja heidän arkensa merkitystä tutkimuksessani. Kun kuitenkin samalla tarkastelen myös vanhustyöntekijöiden tekemää vanhustyötä, käytän tutkimuksessani osin käsitettä vanhustyön toimintaympäristöt.

Tutkimukseni teoriasisältöjä kuvaan kehämäisenä kuviona, jonka ulkokehällä ovat laajemmat, vanhustyötä kehystävät ja määrittävät ilmiöt. Tässä kohdin tarkastelen ikääntymispolitiikkaa, ikääntymisteorioita, vanhuspalveluiden muotoutumista, vanhuskäsityksiä ja osin niihin liittyen eettisiä näkökohtia. Seuraavalla kehällä ovat ympäristögerontologiaan ja estetiikkaan liittyvät ilmiöt sekä keskellä, sisimpänä, sosiokulttuurisuuteen ja sosiokulttuuriseen innostamiseen sisältyvät ilmiöt. Tutkimusaineistoina olen käyttänyt vanhustyöntekijöiden haastatteluaineistoa, ikäihmisten hoito- ja palvelusuunnitelmia dokumenttiaineistona sekä itse tuottamaani havainnointiaineistoa. Väitöstutkimuksessani kysyn: Miten sosiokulttuurisuus kuvataan vanhustyöntekijöiden haastatteluissa ja dokumenttiaineistossa? Miten sosiokulttuurisuus ilmenee erilaisissa vanhus- asumisympäristöissä havainnointiaineiston valossa? Mitä yhteneväisyyksiä tai eroavuuksia on sosiokulttuurisuuden kuvaamisessa ja ilmenemisessä eri asumisympäristöjen vertailussa?

Tämän kirjoituksen alussa olleet kuvaukset kahdesta isovanhemmastani ja suhteestani heihin ovat 1970-luvulta. Kuvauksissa näkyy pieniä otteita isovanhempieni arjesta ja asumisesta, voisi sanoa myös sosiokulttuurisesta todellisuudesta. Kyseiset isovanhempani asuivat tuolloin vielä omatoimisesti omissa kodeissaan. Myös

nykyisen vanhus- tai ikääntymispolitiikan tavoitteena on kotona asuminen mahdollisimman pitkään (STM ja Kuntaliitto 2017, 24; ks. myös STM 2018) joko omatoimisesti tai jos se ei enää onnistu, niin kuitenkin kotona toisen henkilön avun turvin. Näitä apuja voivat olla esimerkiksi läheiset (mukaan lukien virallinen omaishoito) tai kunnallisen, yksityisen tai niin sanotun kolmannen sektorin apu. Tavoitteena on, että yli 75-vuotiaista kotona asuisi 91–92 % (STM ja Kuntaliitto 2013,15.) Aina ei kuitenkaan kotona asuminen apujenkaan turvin riitä, vaan tarvitaan erilaisia asumismuotoja. Palveluasuminen, lyhyesti sanottuna, tarkoittaa asumista ja palvelujen järjestämistä palveluasunnossa; tehostetussa palveluasumisessa asuminen ja siihen liittyvät palvelut järjestetään ympärivuorokautisesti (Sosiaalihuoltolaki 1301/2014, 21§). Lisäksi on olemassa esimerkiksi laitoshoidtoa, jonka paikkoja pyritään nykyisin vähentämään. Myös muita asumisympäristöjä on, esimerkiksi perhehoito ja ryhmäkodit. Onkin hyvä, että tarjolla olisi erilaisia, erityyppisiä hoito- ja asumisratkaisuja, koska vanhuksetkin ja heidän elämäntilanteensa ja tarpeensa ovat erilaisia. Vanhus- palveluiden muuttuvat rakenteet muun muassa niin sanotun soteuudistuksen myötä sekä lait ja vanhuspolitiikan suositukset haastavat vanhustyön ja vanhus- palveluiden järjestämistä ja kehittämistä.

Kiinnostukseeni juuri tämän aihepiirin tutkimiseen on monia syitä. Oma kiinnostus aiempien erilaisten työtehtävieni ja työkokemukseni pohjalta on yksi syy, yksi median esiintuomat kriittiset uutiset vanhustyöhön liittyen. Monet aiemmat tutkimukset myös tuovat esiin tietynlaista kapea-alaisuutta ikäihmisten hyvinvoinnin ja arjen huomioimisessa; fyysisyys on näyttäytynyt niissä korostuneesti vanhuksen kokonaisuuteen kuuluviin muihin aspekteihin nähden. Vaikka laki ja suositukset ohjeistavat ja antavat ymmärtää, että vanhukset huomioidaan tai tulisi huomioida kokonaisvaltaisesti, todellisuus ei aina osoita samaa.

Sosiokulttuurisuus on tutkimusaiheena haastava, koska se on laaja käsite. Sosiokulttuu-

risuus voidaan nähdä eri tavoin ja sen voidaan ajatella paikantuvan useankin tieteen alueelle. Päätin tarttua haasteeseen aiheen tärkeyden ja ajankohtaisuuden vuoksi. Lähdin alkuun tarkastelemaan aihepiiriä havainnoimalla vanhusarkean ja vanhustyötä erilaisissa vanhusasumisympäristöissä. Tarkastelin sitä sosiokulttuuriseen innostamiseen kuuluvien eri ulottuvuuksien eli sosiaalisen, kulttuurisen ja pedagogisen viitekehityksessä paikantaen sosiokulttuurisuutta.

Sosiokulttuurisuuden voidaan ajatella sisältävän termin mukaisesti sekä sosiaalisen että kulttuurisen ulottuvuuden. Molemmat ulottuvuudet kiinnostivat ja kiinnostavat yhä minua, mutta erityisesti olen viime aikoina viehättynyt sosiokulttuuriseen innostamiseen ja sosiaalipedagogiikkaan liittyvästä pedagogisuudesta (ks. esim. Kurki 2000; 2007). Lyhyesti sanottuna pedagogisuus voidaan ymmärtää ohjauksellisuutena, jossa keskustelun, ohjauksellisuuden ja myös yhdessä tekemisen avulla voidaan tukea ikäihmistä arjen erilaisissa kysymyksissä. Nämä kysymykset ja asiasällöt voivat olla mitä tahansa, mikä vanhusta kiinnostaa; eli mistä hän haluaa tietää ja keskustella ja minkä parissa toimia. Erityisesti tärkeää on huomioida myös vanhusta askarruttavat asiat, vaikkapa arjen sisältöihin, elämän merkityksellisyteen, elämäntapaan tai henkiseen kasvuun liittyvät asiasällöt. Ikäihminenkin ei tule autetuksi pelkästään aineellisen palvelun (asunto, ruoka, puhtaus) tai rahallisen (etuuudet) avun ja tuen avulla, vaan samalla tavoin kuin nuoremmallakin, vanhuksellakin voi olla erilaisia haasteita tai vaikeita kysymyksiä elämässään ja hän voi tarvita näihin tukea. Vanhustyöntekijän on hyvä näitä sisältöjä tunnistaa ja näissä olla avuksi mahdollisuuksien mukaan, vaikka ei yleensä pystykään olemaan aina aivan auttaja ja tukija. Pedagoginen ote voi tuoda tähän työskentelyyn oman, relevantin, lisänsä.

Tutkimuksessani liikun useamman eri tieteen kohtaamisalueilla, rajapinnoilla. Sosiaalitieteistä varsin vahva osuus on sosiaalipedagogiikalla, mutta tutkimus kiinnittyy laajemmin

kin sosiaalitieteelliseen tarkasteluun, sosiaalialan työhön. Tutkimus paikantuu gerontologian osa-alueista muun muassa sosiaaligerontologiaan ja ympäristögerontologiaan. Siitä voi löytää gerontologisen sosiaalityön näkökohtia, jossakin määrin myös gerontologisen hoitotyön. Koti ja asuminen ovat ikäihmisillekin tärkeitä seikkoja. Siksi olen ottanut tutkimukseeni mukaan myös sosiaalitieteissä vähemmän käsiteltyjä sisältöjä eli edellä mainittuja ympäristögerontologian, mutta myös estetiikan näkökohtia. On tärkeää huomioida kodin ja asumisympäristön merkitys ikäihmiselle. Paikasta tulee koti sinne kertyneiden muistojen ja merkitysten myötä. Me kaikki ihmiset tarvitsemme esteettisiä kokemuksia, olipa niitä sitten kallis koti ja asuinympäristö, jokin taide-elämys tai vaikkapa arkeen liittyvä ruuan tai saunavastan tuoksu.

Tutkimustulosteni mukaan fyysinen perushoito dominoi ja aikatauluttaa vanhojen ihmisten arkea ja vanhustyötä sosiokulttuuristen ulottuvuuksien jäädessä toissijaiseksi. Erityisesti tämä näkyi tutkijan havainnointien perusteella. Havainnointiaineisto toi kyllä esiin sosiokulttuurisuuden ilmenemistä, mutta suurelta osin se ilmeni ulkoistettuna eli muiden kuin yksikön omien vanhustyöntekijöiden (hoitajien) tuottamana. Sosiokulttuurisuuden toissijaisuus näkyi kuitenkin myös sekä työntekijöiden kuvauksessa vanhustyöstä ja siinä tarvittavasta osaamisesta että hoito- ja palvelusuunnitelmissa. Osittain tämä näkyi myös työntekijöiden kuvauksissa hyvästä arjesta sekä sosiokulttuurisuuden käsitteen ymmärtämisessä ja tunnistamisessa. Sosiokulttuurisuutta ilmeni eniten hoitokodissa ja dementiayksikössä.

Tärkeinä tutkimukseni tavoitteina ovat yhteiskunnallisen keskustelun herättäminen ja vanhustyön kehittäminen. Olen käyttänyt tutkimuksessa kriittistä otetta. Tämä on yksi sosiaalipedagogiikkaan liittyvä ominaispiirre: siinä paitsi tuodaan esille, miten jokin asia on, myös pyritään löytämään siihen kehittämisehdotuksia ja ratkaisuja. Korostan myös reflektointia, pohdintaa, liittyen omaan työhön ja

työskentelytapoihin. Nämä ovat oleellisia seikkoja työn kehittämiseksi. Vanhustyötä tehdään erilaisissa organisaatioissa ja työtä tehdään usein yhdessä läheisesti toisten työntekijöiden kanssa. Näin on hyvä pysähtyä aika ajoin myös yhdessä reflektoimaan muotoutuneita toimintatapoja ja käytäntöjä. Ovatko ne asiakaslähteisiä, onko vanhustyö vanhuksista vai organisaation näkökohdista lähtevää?

Vaikka olen tarkastellut vanhustyötä ja vanhustyön sosiokulttuurisuutta ”kriittisin silmälasein”, olen myös huomionut monenlaiset vanhustyön reunaehdot. Tiedostan ja ymmärrän, että erilaisia reunaehdot työlle on, ja ne voivat hankaloittaa työtä. Kuitenkin haastan vanhustyöntekijöitä tuomaan esille mahdollisia epäkohtia ja toimimaan asiakkaiden tarpeista lähtien, huomioiden laajasti vanhan ihmisen kokonaisuutena. Uudenlainen työorientaatio voi vaatia ”asianajotyötä”, rohkeutta, luovuutta, toisin tekemisen hyväksymistä. Vanhustyöntekijöiden on myös vaikea toimia asiakaslähteisesti ja kokonaisvaltaisesti asiakkaan tarpeista toimintoja ja työskentelytapoja ammentaen, mikäli johtajat eivät näe asiaa samoin eli näin toimimista ei mahdollisteta.

Tutkimukseni myötä olen mieltynyt C. Wright Mills’in (mm. 2015) *sosiologisen mielikuvituksen* käsitteeseen. Mills kritisoi yhteiskuntatieteiden selitysmalleja ja toi esiin, että arjen itseäänselvyydet pitäisi kyseenalaistaa. Käytän tutkimuksessani vanhustyöhön sopivaa *gerontologisen mielikuvituksen* käsitettä Antti Kariston ja Elisa Tiilikaisen vetämään Sosiologipäivien -työryhmän (2016) pohjautuen. Tutkimuksessani esitän, että myös vanhustyöhön tarvitaan gerontologista mielikuvitusta eli kykyä katsoa asioita toisin, jopa kääntää olemassa olevat käytännöt ”päälalleen”. Sillä tarkoitan siis aika lailla samaa kuin Mills: vanhustyössäkin on hyvä kysyä ja ihmetellä, kyseenalaistaa esimerkiksi omaa toimintatapaansa ja vanhustyön käytäntöjä. Tutkimustulosten johtopäätöksensä peräänkuulutankin geronto-

logisen mielikuvituksen käyttöä muun muassa rutiinien vähentämiseksi ja tilojen hyödyntämiseksi ikäihmisten tukemiseksi. Samalla esitän sosiokulttuurisuuden integroimista perushoittoon eli työorientaatioksi laajempaa, *sosio-kulttuuris-pedagogista työorientaatiota*, josta tutkimuksessa esitän suosituksia.

Tutkimukseni myötä korostan kulttuurin merkitystä eli kulttuurin mukaan tuomista entistä enemmän sosiaali- ja terveystyössä toimivien työntekijöiden työtavaksi, mahdollisuuksien mukaan työhön kuuluvaksi elementiksi. Se voisi olla yksi osa työntekijän ”työkälpakkaa”. Sosiaali- ja terveysalan asiakkaiden (esimerkiksi vanhusten) ei tarvitse myöskään olla pelkästään kulttuurin kuluttajia, vaan myös itse sen tekijöitä ja tuottajia, toimintakyky ja kognitio huomioiden. Yhtenä erittäin tärkeänä näkökohtana tässä on ikäihmisten osallisuus ja mielekäs arkielämä. Kulttuuri tuo tähänkin oman ”suolansa”.

Monenlaisen sosiaali- ja terveysalan työkokemukseni myötä kuin myös tämän tutkimuksen myötä voin tiivistetysti sanoa, että ihminen on monisyinen kokonaisuus. Ikäihmisillä on jo paljon elettyä elämää. Kullakin vanhuksella on oma elämäntarinansa kerrottavana ja kullakin heistä se on yksilöllinen ja tärkeä. On eettisestikin velvoittavaa ottaa vanha ihminen kokonaisvaltaisesti ja yksilöllisesti huomioon: tarpeineen, mielenkiinnon kohteineen, tapoineen. Kohtaamisen tulee olla buberilaisittain (Buber 1965; 1987) ”ihmiseltä ihmiselle”. Lectioni taivoin päätän tämän kirjoituksen osuviin Juha Vainion laulun sanoihin: ”Nuoruus on lahja, mutta vanheneminen on taidetta”.

Sointu Riekkinen-Tuovinen, YTT
sointu.riekkinen-tuovinen@kuh.fi

Sosiaalityön alaan kuuluva väitöskirja ”Sosio-kulttuurista vanhustyötä paikantamassa. Tutkimus erilaisissa vanhusten asumisympäristöissä” tarkastettiin 2.2.2018 Itä-Suomen yliopistossa.

Kirjallisuus

- Buber, M. 1965. *Between Man and Man*. New York: McMillan Publishing comp.
- Buber, M. 1987. *I and Thou*. Edinburgh: T & T Clark.
- Kurki, L. 2000. *Sosiokulttuurinen innostaminen. Muutoksen pedagogiikka*. Tampere: Vastapaino.
- Kurki, L. 2007. *Innostava vanhuus. Sosiokulttuurinen innostaminen vanhempien aikuisten parissa*. Helsinki: Finn Lectura Ab.
- Mills, C.W. 2015. *Sosiologinen mielikuviutus*. Suomentaneet Antti Karisto, Esa Konttinen, Pentti Takala ja Hannu Uusitalo. (Englanninkielinen alkuteos *The Sociological Imagination* 1959). Helsinki: Gaudeamus.
- STM ja Kuntaliitto 2013. *Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2013:11.
- STM ja Kuntaliitto 2017. *Laatusuositus hyvän ikääntymisen turvaamiseksi ja palvelujen parantamiseksi 2017–2019*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2017:6.
- STM 2018. *Näin koti- ja omaishoito uudistuu*. Hallituksen kärkihanke I&O 2016–2018: Kehitetään ikäihmisten kotihoitoa ja kaiken ikäisten omaishoitoa. Haettu 6.10.2018 osoitteesta: <https://stm.fi/koti-ja-omaishoito/kuvaus>.